

“Aydınlanma nedir?” sorusuna yanıt

Immanuel Kant

Ayдынlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır.

Immanuel Kant

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. *Sapere aude!*¹ Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü şimdi *Aydınlanma*'nın parolası olmaktadır.

Doğa, insanları yabancı bir yönlendirilmeye bağlı kalmaktan çoktan kurtarmış olmasına karşın, (*naturaliter maiorennis*)² tembellik ve korkaklık nedeniyle ki, insanların çoğu bütün yaşamları boyunca kendi ızzatlarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar ve aynı nedenlerledir ki, bu insanların başına gözetici ya da yönetici olarak gelmek başkaları için de çok kolay olmaktadır. Ergin olmama durumu çok rahattır çünkü. Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık. Para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmemem de pek o kadar önemli değildir; bu sıkıcı ve yorucu işten

başkaları beni kurtaracaktır çünkü. Başkalarının denetim ve yönetim işlerini lütfen üzerlerine almış bulunan gözeticiler (vasiler, ç.n.), insanların çoğunun, bu arada bütün latif cinsin ergin olmaya doğru bir adım atmaya sıkıntılı ve hatta tehlikeli bulmaları için gerekeni yaptıktan geri kalmazlar. Onlerine kattıkları hayvanlarını önce sersemleştirip aptallaştırdıktan sonra, bu sessiz yaratıkların kapatıldıkları yerden dışarıya çıkılmalarını kesinlikle yasakladılar; sonra da onlara, kendi kendilerine yürümeye kalkıştırlarsa başlarına ne gibi tehlikelerin geleceğini bir bir gösterirler. Oysa, onların kendi başlarına hareket etmelerinden doğabilecek böyle bir tehlike gerçekten büyük sayılmaz; çünkü birkaç düşüşten sonra bunu göze alanlar sonunda yürümeyi öğreneceklerdir, ne var ki bu türden bir örnek insanı ürktüverir ve bundan böyle de yeni denemelere kalkışmaktan alıkoymaz.

Demek oluyor ki, her birey için nerdeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan bu ergin olmayıştan kurtulmak çok güçtür. Hatta insan bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile; işte bu yüzden o, kendi aklını kullanma bakımından gerçekten de yetersizdir; çünkü onun böyle bir deneyi gerçekleştirmesine asla izin verilmemiştir, o aklını kullanmayı denemeye hiçbir zaman bırakılmamıştır. Dogmalar ve kurallar, insanın doğal yetilerinin aklı uygun kullanımının ya da daha doğru

¹ Bu yazı Berlin'de yayımlanan aylık bir dergide (*Berlinische Monatschrift*) Aralık 1784 yılında çıkmıştır. Sayfa: 482-494.

bir deyişle, kötüye kullanılmasının bu mekanik araçları, erginleşme ve olgunlaşma için sürekli bir ayakbağı olurlar. Biri çıkıp yürümeyi köstekleyen bu zincirleri atsa da, en dar hendekten bile hemen öyle pek kolayca atlayamaz; çünkü o, henüz kendisine güven duyarak bacaklarını özgürce hareket ettirmeye daha alışmamıştır. İşte bundan dolayı da ruhlarını, zihinsel yanlarını kendi başlarına işleyip kullanarak ergin olmayıştan kurtulan ve güvenle yürüyebilen pek az kişi vardır.

Oysa buna karşılık, kitlenin kendi kendisini aydınlatması daha çok olanak taşır; hatta ona özgürlük, yani özgür olmak hakkı tanınrsa, bu durumun önüne geçilemez de. Çünkü yığın içinde, kamuda -vasiler arasında bile- bağımsız düşünebilen birkaç kişi her zaman bulunacaktır; bunlar, önce kendi boyunduruklarını atacaklar, sonra da insanın kendindekini alıcılıca değerlendirmesi yanında bağımsız düşünmenin kişi için bir ödev olduğu anlayışını çevrelerine yayacaklardır. Ama eskiden kitleyi boyunduruk altına sokan ve kendileri de aydınlanmaya öyle pek layık olmayan ve hak kazanmayan gözeticilerden birkaçı şimdi çıkıp da kitleyi boyunduruktan kurtulmaları için kışkırtırlarsa, öteki gözeticiler bunları boyunduruk altında kalmaya zorlarlar; önyargıları yerleştiğinin işte böyle zararları vardır, ve bu önyargılar kendilerini yayanlardan sonunda açlıklarını alırlar. Bundan dolayı kamu ancak yavaş yavaş aydınlanmaya varabilir. Gerçi devrimlerle bir baskı rejimi, kişisel bir despotizm, bir zorbalık yönetimi yıkılabilir; ancak yalnız bunlarla, düşüncelerde gerçek bir düzelmeye, düşüncü biçimlerinde ciddi bir iyileşme elde edilemez; tersine, bu kez yeni önyargılar, tıpkı eskileri gibi, düşüncesiz yığına, kitleye yeni birer gem, yeni birer yular olurlar.

Oysa Aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez; ve bunun için gerekli olan özgürlük de özgürlüklerin en zararsız olanıdır: akli her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü. Ne var ki, her yandan: "Düşünmeyin! Aklınızı kullanmayın!" diye bağırıldığını işitiyorum. Subay, "Düşünme, eğitimi yap!", maliyeciler: "Düşünme, vergini öde", din adamı: "Düşünme, inan!" diyorlar. (Şu dünyada yalnız bir kişi var ki, o da, "İstediginiz kadar ve istediğiniz şeyi düşünün, ama itaat edin" diyor).³ Her yerde özgürlüğün sınırlanışı var. Peki hangi türde bir sınırlama aydınlanmaya karşıdır, hangisi değildir, ve hangi biçimde bir sınırlama tersine özgürlüğe yararlıdır? Yanıt vereyim: Kendi aklının kitle önünde, kamuoyu önünde ve hizmetinde serbestçe ve açık bir biçimde kullanılması her zaman özgürce olmalıdır; ve yalnızca bu tutum insanlara ışık ve aydınlanma getirebilir; buna karşılık aklın özel olarak kullanılışı [*der Privatgebrauch*], genellikle çok dik-katlice ve dar bir alanda kalacak bir biçimde sınırlandırılabilir ve bu da aydınlanma için bir engel sa-

yılmaz. Kendi aklını kamu hizmetinde kullanmaktan [*der öffentliche Gebrauch*], bir kimsenin, örneğin bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyorum. Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum. İmdi kamunun çıkarlarını etkileyen bazı işlerde, yapay bir ortak anlaşma gereğince ve hükümet tarafından kamu amaçlarıyla uygun biçimde ve hiç değilse onu ortadan kaldırmayacak şekilde, kamunun bazı üyelerince kullanılacak bazı belirli işlemlere, belirli mekanizmalara gereksinme duyulur. Bu gibi durumlarda aklı kullanma tartışmasına kuşkusuz izin verilmez, itaat etme kesin emirdir. Fakat, kendisini makinanın bir parçası sayan herhangi bir insan, yine kendisini bir topluluğun üyesi, hatta evrensel uygar bir toplumun üyesi olarak tanıtmış durumunda, örneğin bir bilgin sıfatıyla, kendi düşünme yetisine dayanarak yazılarıyla kamuya yönelir; her hal ve durumda aklını kullanır, ama zamanında edilecek bir görev yapar ya da yapmaz. Üstlerinden aldığı bir emir üzerinde, onun yararlılığı ya da zararsızlığına ilişkin olarak akıl yürüten bir subayın tutumu tehlikeli ve zararlıdır, onun ödevi, yalnızca itaat etmektir. Fakat eğer bu konuda doğru olmak gerekiyorsa, bir bilgin olarak onun askerlik hizmetinin yanlışları üzerindeki eleştirisi ve düşünceleri ve bunları kamu önüne yargılanması için götürmek istemesi yasaklanamaz. Yine bunun gibi yurttaş, kendisine düşen vergiyi ödememezlik etmez, hatta bu gibi vergilere ilişkin yapılan acımasız eleştiriler ve ödememeye yönelik davranışlar, bu uygulamaların genelleşebileceği gerekçesiyle cezalandırılabilir. Bununla birlikte bir bilgin olarak aynı vatandaş kamu önünde vergilerin uygunsuzluğu ve adaletsizliği üzerindeki düşüncelerini açıkça belirttiği zaman asla yurttaşlık yükümlülüklerine karşı gelmiş sayılmaz. Yine aynı şekilde bir papaz da hizmetinde bulunduğu kilisenin öğretileri ile uygunluk ve uyum içinde işi gereği kilisenin inançlarını cemaatine ve halkına öğretmekle yükümlüdür. Fakat bir din bilginini olarak o, bu inançları pekala eleştirebilme özgürlüğüne ve daha fazlasına sahiptir. Büyük bir itina ve dikkatle ölçülüp biçilmiş ve tartılmış düşüncelerini, çok iyi bir biçimde yönlendirilmiş eğilimlerini kamuya iletmek sorumluluğuna sahiptir; bunlar, sözlü geçen dinsel öğretilerin yanlış yönleri üzerinde olabileceği gibi, dinin ve kilise işlerinin düzeltilmesine ilişkin de olabilir; ve bunu yaparken de vicdanını rahatsız edecek hiçbir şey söz konusu olamaz. Kilisenin sadık bir hizmetkarı olarak görev ve yükümlülüklerine uygun bir biçimde vaaz verirken e, kendi kişisel kanılarına göre bunu yapmak özgürlüğüne sahip değildir; ama kendisinin yükümlü olduğu şekilde ve başka bir otorite adına

dinsel telkinde bulunmak zorundadır. O, şöyle söyleyecektir: Kiliseniz bunları ya da şunları öğretir; işte kullandığı kanıtlar da bunlardır. Cemaati, yani dinsel topluluğu için kendisinin bile tanı bir inançla bağlı olmadığı dinsel kuralların pratik yararlarını ve avantajlarını gösterirken o, bunlar içinde saklı bir hakikatin bulunmamasının olanaksız olmadığını ve içsel dine karşı çıkan hiçbir şeyin bulunmadığını söylemek durumunda kalır. (Bu gibi dinsel öğretilerde, her durum ve olayda dinin özine hiçbir şey karşı gelmemiştir, gelmez). Papaz eğer, bunlardan hiçbirini öğretilerde bulmadığını düşünürse, işte o zaman resmî görevlerini vicdanı rahat olarak yürütemeyecek ve görevinden ayrılması gerekecektir. Sonuç olarak din adamının, cemaatinin önünde bir eğitmenmiş gibi aklı kullanması yalnızca aklın özel kullanımı olmaktadır, çünkü burada cemaat ne kadar büyük ve kalabalık olursa olsun, bir aile toplantısı söz konusudur ve papaz olarak o kişi özgür değildir ve olmamalıdır; çünkü o, kendisine dışardan yüklenen bir görevle bağlıdır. Buna karşın, alanının bir bilgini olarak din adamı yazılarıyla halka hitap ederken, dünyaya seslenirken, yani rahip olarak aklını kamu hizmetinde kullanırken, aklın herkes için kullanımının ve kendi adına konuşmanın sınırsız özgürlüğünden yararlanır. Zira, halkın ruhanî, yani tinsel işleriyle ilgilenenlerin kendilerinin de ergin olmaları gerektiğini sanmak yakışık almayan ve saçmalıkları sürekli kılan bir saçmalıktır.

Fakat bir kilise meclisinde ya da Presbiteryen kiliselerindeki kutsal yönetim kurulunda -Hollandalıların böyle söylediği gibi- görüldüğü üzere, ruhbanlar sınıfı değişmez kesin bir dinsel öğretiler manzumesini; hem kendi üyelerinin her biri üzerinde, hem de onların aracılığıyla halk üzerinde, her zaman için değişmeyen bir konuyuculuğu güvenle sürdürmek amacıyla, bir yemine dayanarak ortaya koymak hakkını kendilerinde bulmamalı mıdır? Hemen yanıt verelim, bu kesinlikte olanaksızdır. Şöyle ki, insan soyunun gelecekteki her yeni aydınlanmasına engel olacak böyle bir anlaşma kesin olarak bir hiçtir, mutlak olarak boş ve gelecekte yoksundur; kaldı ki, böyle bir sözleşme, en üstün bir yetke ya da parlamentolar veya en gösterişli ve görkemli barış anlaşmaları tarafından onanmış olsa bile. Çünkü hiçbir çağ bir yemine dayanarak kendisinden sonra gelen dönemlerin, hem de pek önemli konularda, bilgilerini genişletmemesi ve yanlışlarını düzeltmemesi ya da aydınlanma ile ilerletmemesi için herhangi bir anlaşmaya yönelemez. Böyle bir şey insan doğasına karşı işlenmiş bir kıym olur; çünkü, sözü geçen bu durum, insan doğasının köktencî amacı ve belirlenim ilkelerinden biri olan ilerlemeye aykırıdır, ve bundan dolayı daha sonraki kuşaklar da bu gibi anlaşmaları yetkisiz ve suçlu bularak bir kenara bırakmakta tamamiyle haklıdır.

İmdi bir ulus için bir yasa koyarken hep şu soru bir ölçü olarak benimsenebilir kamısındaymı: Acaba aynı ulus karar vermede kendi başına bırakılsaydı bu yasa-yı kendi kendisine de koyar mıydı? Gerçekten belli bir düzeni getirmek amacıyla ve daha iyi bir yaşamın beklentisi içinde kısa ve belirli bir süre için bu yasa-mümkün olabilirdi. Fakat bu, ancak yurttaşlardan her birine ve özellikle de din adamına, onun da bir bilgin olması nedeniyle, o anda varolan kurumun zayıflık ve eksikliklerini işaret etmek, bunları yazılar yoluyla kamuoyuna göstermek ve kurulu düzeni savunmayı bir yana bırakmak özgürlüğünün tanınması koşuluyla mümkündür. Bu arada, yeni kurulan düzen, yapısına ilişkin araştırma ve inceleme kamu tarafından oldukça derinleştirildiği, iletildiği ve kendisini kanıtladığı zamana kadar varolmayı sürdürür; eğer çoğunluğun onayı ile bu durum destek bulamazsa, o zaman tacın ya da tahtın önüne yeni bir tasarım getirilebilir; bu öyle bir projedir ki, kendi kavramlarına ve anlayışlarına göre din kurumunu değiştirmek için birleşmiş olan ve eskiye sadık kalmayı isteyenleri de karşısına almayan dinsel toplulukları, yani cemaatleri korumayı amaçlar. Fakat kimsenin kamusal bir sorun olarak görmediği ve kuşulanmak zorunda olmadığı sürekli geçerliliği olan dinsel bir yasa ile birleşmek, birlik olmak, tek bir insana yaşamında olmuş olsa bile, böyle bir yasa, insanlığın gelişmesindeki kısırlıkları ve engelleri ortadan kaldırmak bir yana, bu gelişmeyi daha sonraları için zararlı bir duruma da sokar. İnsan kendi adına ve belli bir süre için bilmesi gereken konularla ilgili olarak kendi aydınlanması için kendisinin göstereceği çabayı erteleyebilir, onu bir müddet için sonraya bırakabilir. Ancak, böyle bir aydınlanmadan bütünüyle vazgeçmek demek, bu kendi adına ya da daha sonraki kuşaklar adına da yapılsa, insanlığın kutsal haklarını ayaklar altına almak ve onu incitmek demektir. Bir ulusun kendi kendisine bile yükleyemeyeceği herhangi bir şeyi, hükümdarı ya da yöneticisi ona haydi haydi yükleyemez; yasa koyma yetkisi olan hükümdara bu yetki yalnızca hükümdarın, ulusun iradesini kendi iradesine toplamış olması nedeniyle verilmiştir. Yani, halkın ortak iradesini hükümdarın kendisinde toplamış olmasından ötürüdür bu. Hükümdar, sivil toplum düzeniyle uyuyan bütün gerçek ve hayali iyileştirmeleri ve düzenlemeleri kendi işi olmadığı halde halkın ruhunun kurtuluşu için, ulusunun gerekenleri yapması amacıyla, halkın kendi kendisinin önderi olmaya çağırır ve bu yolu açmaya çalışır; fakat onun asıl görevi ve kendisinden sorumluluk isteyen işi, ellerinden geldikince kendi kurtuluş yollarını belirleyip bunları harekete geçirmek ve geliştirmek için en iyisini yapanlara güç kullanarak engel olanları durdurmaştır. Fakat hükümetin denetimi sırasında din konusundaki düşüncelerini açıklığa kavuşturmak amacıyla halkın bir girişimi olan yazıları söz konusu ederek bu dinsel konulara hükümdarın

müdahale etmesi, onun itibarını zedeler. Ama bunun yanında, eğer o, kendi yüceltilmiş ve kutsanmış kanılarına ve oyuna göre davranır -ve bu eyleminde şu talimatı deyişe göre kendisini ortaya koymayı sürdürürse: "Caesar non est supra Grammaticos"⁴- ve dahası, eğer o, kendi tebasına karşı olarak devletinde birkaç tiranım tinsel, yani manevi baskısını ya da despotizmini desteklemek için kendi yüksek otoritesini alçaltırsa, o zaman o hükümdar, kendi değerinden kaybeder.

Şimdi, acaba aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz? sorusu sorulunca, yanıt şöyle olacaktır: Hayır, aydınlanmış bir çağda değil, fakat aydınlanmaya giden bir dönemde, bir aydınlanma döneminde yaşıyoruz.⁵ Şimdiki zamanlarda olduğu gibi, insanlığın bir bütün olarak başkasının rehberliği olmaksızın, dinsel konularda kendi aklını iyi bir biçimde ve güvenilir bir şekilde kullanması durumunda olması ya da bu duruma getirilebilmesi için kâfedilecek daha çok yolumuz var. Fakat bu yönde özgürce çalışmak için şimdi onların yolunun temizlenip aydınlatıldığına ilişkin farklı göstergelere sahibiz; böylece, evrensel aydınlanmaya giden yoldaki engeller, insanın kendi suçu ile düşmüş bulunduğu bu ergin olmayış durumundan kurtuluşuyla ilgili güçlükler yavaş yavaş da olsa giderek azalmaktadır. İşte bu bakımdan çağımız bir aydınlanma çağıdır, ya da *Friedrich'in* yüzyılıdır.

Bir prens, din konularında, halkına herhangi bir emir vermemeyi ya da *yükümlülük* yüklememeyi kendi görevi bakımından bir küçüklük ya da bir gerilik olarak görmez ve halkın tüm bir özgürlüğe doğru yönelirse, hatta bir prens *hoggörüllü* gibi kibirli bir sıfatı kabul ederek bir zayıflık da gösterse, o aydınlanmış bir kimseçir. İşte böyle bir kimse çağdaşlarınca ve kendisine borçlu olacak daha sonra gelenlerce, insanlığı ergin olmayıştan ilk kez kurtaran, hükümeti ilgilendirdiği oranda ve bütün insanları vicdanlarıyla ilgili tüm konularda akıllarını kullanmada özgür bırakan bir insan olarak onurlandırılmayı hak eder. Onun yönetimi altında kilise ileri gelenleri kendi resmi görevlerinin yapılmasını gerekli gördüğü konularda önyargılı davranmaksızın ve fazla ayak dırtıp karşı koymaksızın bir bilim adamı gibi kendi güçleri ve olanakları elverdiği ölçüde özgür bir biçimde ve halka açık olarak kendi kanılarına, düşüncelerini ve kararlarını dünyanın yargısına, oyuna ve onayına sunabilirler ve hatta bu tutum yer yer, şurada burada ortodoks öğretilerden sapmaları da beraberinde getirirse bile; işte bu durum herhangi resmi bir görevle sınırlanmamış diğer kimselere de uygulanır. Bu özgürlük ruhu dışarıya doğru da bir açılma ve yayılma gösterir, öyle ki, kendi işlevini yanlış anlayan, görevini kötüye kullan ve rolünü başlarıyla oynayamayan hükümetlerce empoze edilen dış engellemelerle bile o savaşmak zorunda kahr. Bu gibi hükümetler, en azından ulusun

birliğini ve halkın uyumunu tehlikeye düşürmeksizin özgürlüğün böyle bir ortamda nasıl varolabildiğini gösteren parlak birer örneklerdir. Artık insanlar kendi rızalarıyla yollarının üstünden barbarizmin, bir tür büyüklük kompleksinin yavaş yavaş kaldırılması için çalışacaklar ve bu da benimsenmiş yapma ve uydurma birtakım ölçülerin insanları bunların içinde tutmasının ortadan kaldırılmasıyla birlikte gerçekleşecektir.

Burada aydınlanmanın, yani insanın kendi kabahati sonucunda karşı karşıya bulunduğu olgun olmayış ya da kendi sorumluluğu sonucu düştüğü ergin olmayış durumundan kurtuluşunun odak noktası olarak *din konularını* belirlemeye çalıştım. Çünkü, bilimler ve sanatlarla ilgili olarak yöneticilerimizin bu konular üzerinde söz sahibi olma ve koruyuculuk yapma rolü oynamaları çıkarlarına uygun düşmez; ikinci olarak din bakımından ergin olmayış her şeyden daha çok tehlikeli, zararlı ve onur kırıcıdır. Fakat bilimlerde ve sanatlarda özgürlüğe öncelik tanıyan bir devlet başkanının düşünme biçimi daha ileri bir yayılım gösterir ve *kendi yasası* açısından bile vatandaşlarının kendi akıllarını *serbestçe* ve *herkese açık* olarak kullanmasına izin vermesinde hiçbir tehlikenin bulunmadığını bilir, herkesin önünde daha iyi bir yasanın yapılması için onların düşüncelerini alır; bu durum yürürlükteki yasanın doğru, içten ve açık bir eleştirisini getirirse bile; önümüzde bu tür uygun çok parlak bir örnek vardır, hiçbir yönetici bizim kendisini onurlandırdığımız bu kimseyi şimdiye değin aşamamıştır. [Büyük Friedrich, c.n.]

Ama kendisi aydınlanmış, hayaletlerden korkmayan bir yönetici elinde iyi örgütlenmiş ve kalabalık bir orduyu toplumun güvenliğini sağlayabilmek için bulundursa da, devletin cesaret edemediği şu sözü söylemek yürekliğini kendinde bulabilir: "*İstedğiniz kadar ve istediğiniz konular üzerinde düşünün, ama itaat edin!*" Bu durum işe, insansal konularla ilgili olması nedeniyle karşımıza tuhaf ve umulmadık bir durum olarak çıkar, tıpkı her şeyin hemen hemen paradoksal olduğunu geniş anlamda aldığımızda buna benzer bir sonuca varmamız gibi bir şeydir bu. Yüksek düzeye ulaşmış bir toplum özgürlüğünün kuşkusuz halkın zihinsel özgürlüğü yanında bir önceliği vardır ve onun önüne aşamayacağı sınırlar koyar. Buna karşın, toplum özgürlüğünün daha aşağı bir düzeyde olması demek, onun zihin özgürlüğüne kendi gücünü gösterebilmesi için yeterli kadar yer sağlaması demektir.⁶ Doğa bir defalığına sert kabuğu altındaki tohumu özgürlüğüne kavuşturmuş, bütün yumuşaklığıyla onu kollamış, yani özgür düşünmeye yönelik bu eğilim ve hizmet sonunda giderek halkın zihnietine, onda yerleşmiş bulunan inançlara tepki göstermiş ve yavaş yavaş özgür eyleyebilme aşamasına gelmiştir. Bu durum, yani özgür düşünme ve eyleme, yönetimlerin, yani

hükümetlerin ilkelerini de etkileyecek ve kendilerine göre insanı kullanarak onu sömürebilecekleri ya da ondan yararlanabilecekleri düşüncesi, *makineden fazla bir şey olan insanın* insansal onuruna uygun davranma düşüncesine dönüşecektir.*

Çeviren: Nejat Bozkurt **

Notlar

- 1- "Bilmek ve tanımak yürekliliğini göster!". 1736 yılında Alman Aydınlanmasının önemli bir çevresini oluşturan "Doğrunun Dostları Topluluğu'nun benimsediği olduğu bu özlü deyiş Romalı düşünür ve ozan Horatius'un uzun bir şiirinden alınmıştır: *Sapere aude;* *Incipit qui recte vivendi prorogot horam,* *nudicus expectat dum deflavit auris; at ille labitur et labetur in omne volubilis uexum.* *Yürekllice düşün;* *Gör bu yola seve sevel iyi yaşamaya sonraya bırakan kimse,* *Yolunda bir ırmakla karşılaşır da* *akıp geçmesini bekleyen köylüye benzer;* *Oysa ırmak hiç durmadan akıp gidecektir.*
- 2- Naturaliter maiorennes: Doğal olarak, doğa sayesinde olgunluğa ve erişimliğe ulaşanlar, büyüyenler.
- 3- Demek oluyor ki Kant'a göre, kültürel ve ekonomik gelişmenin de temelinde bulunan tarihsel gelişmenin ölçütü özgürlük düşüncesidir; özgürlük düşüncesi de sıkı bir biçimde aydınlanma düşüncesine bağlıdır. İşte aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkması ve yayılıp gelişmesine önyak olan kimse de Prusya Prensi II. Büyük Friedrich'tir. Kendisine "Philosophe de Sanssouci" diyen Büyük Friedrich'in hüküm sürdüğü bu döneme "Aydınlanma Dönemi", ya da "Friedrich Dönemi" (1740-1786) denir. "Dilediğini düşün, ama buyruklara uy!" biçimindeki Friedrich'in yukarıda geçen uyarıcı ilkesi yavaş yavaş bütün uluslara yayılacak ve öteki uluslar da giderek özgürlüğün toplumun birlik ve barışı için korkulacak bir şey olmadığını, insanların bağlan çözüldüğü oranda kendi gelişmelerini engelleyen sınırlamalardan (önyarıtlardan, güvensizlikten, çıkarlıktan, iç ve dış savaşlardan, laik olmayan dinlerin baskısından, doğa ve kültür ile birey ve devlet çatışmasından) kendilerini kurtarabileceklerini görecektir. Almanya'da Kant'ın ve Büyük Friedrich'in yanında başlıca aydınlanma düşüncülerini olarak Christian Wolff'u, Lessing'i ve Thomassius'u görüyoruz.
- 4- "Caesar, gramerilerin üstünde değildir". Burada Kant, belki de Prusya Kralı II. Büyük Friedrich'in (doğ. 1712, ö. 1786) Voltaire'e vermiş olabileceği bir yanıtı satırmada bulunuyor. Büyük Friedrich'in söylediği samian "Caesar est supra Grammaticam" (Caesar, gramerin üstündedir) sözü aslında 1414 yılında toplanan Constance Konsilinde İmparator Sigismund tarafından şu biçimde söylenmiştir: "Ego sum rex Romanus et supra grammaticam" (Roma İmparatoruyum ve gramerin, yani dilin, üstündeyim). Öyle sanıyoruz ki, bu sözü de Roma İmparatorluğu arasında Caesar'a bir eleştiri olarak yöneltilen şu sözle kadar

* 30 Eylül olan bugün, 13 Eylül tarihli Busching'in Haftalık Haberlerinde (Büschingschen Wöchentliche Nachrichten) bu ayki Berlin'in Ayık Derisi (Berlinsche Monatschrift) ile ilgili bir yazı okudum. Bu yazıda Mendelssohn'un aynı soruya benim şimdi vermiş olduğum yanıtı benzer bir yanıt verdiği bildiriliyor. Bu gazeteyi henüz görmedim, yoksa yukarıdaki düşüncelerimi yayımlamazdım. Ama yine de iki ayın kışın birbirinden haberi olmadan düşüncelerinin tesadüfen nasıl çakıştığını, aynı sonuçta birleşiklerini göstermesinin kıyaslama bakımından bu yazıyı yaymıyorum.

** Immanuel Kant, Seçilmiş Yazılar, Remzi Yayınevi, 1984, İstanbul, s.211-222.

geri götürebiliriz: "Et tu Caesar, civitate dare potes homini, verbo non potes" (Sen ey Caesar, insanlara yurttaşlık hakkı verebilirsin, fakat sözcüklere veremezsin).

- 5- Bu bağlamda Kant bir başka yapıtında sunulan söyler: "Çağımız bir anlamda ve bir dereceye kadar bir eleştiricilik çağıdır, her şeyin de alçakgönüllülükle bu kritiğe boyun eğmesi, ona bağlanması gerekir". (Kritik der Reinen Vernunft, İlk Baskıya Önsöz'den).
- 6- Kant'ın bu bağlamdaki düşünceleri ile Hegel'in aşağıda alıntısını verdiğimiz düşünceleri arasındaki yakınlık dikkat çekici: "... Felsefenin ortaya çıkması için özgürlük bilinci gereklidir ve felsefenin içinden çıktığı halk da ilkece özgürlüğe sahip olmalıdır; pratik bakımdan ise bu, gerçek özgürlüğün, politik özgürlüğün gelişip serpilmesine bağlıdır. Bu özgürlük ancak, bireyin kendisini kendi için birey diye bildiği, temel, özel diye, birey olarak sonsuz bir değere sahip diye bildiği yerde başlar; öznenin kişilik bilincine eriştiği, dolayısıyla da mutlak olarak kendi için olan değerini olurlamak istediği yerde başlar. Nesneye mutlak, tümel, özel nesneye ilişkin düşünce de buraya girer. Düşünmek bir şey hakkında soru sormak ve o şeyi tümelilik biçimine sokmak, koymak demektir; Kendini düşünmek demek ise; kendini tümel diye bilmek, kendine tümelin belirlenimini vermek, kendine ilişkin olmak demektir. Pratik özgürlüğün temel unsuru, düşesi bunun kapsamında bulunur..." İmdi tarihte felsefe, yalnızca özgür devlet yapısının oluştuğu yerde ve durumda ortaya çıkar. Tia (Geist), doğal isteklerindendir; maddeye batmışlığından ayrılmak zorundadır."
- 7- Kant burada da 1709 ile 1751 yılları arasında yaşayan Fransız filozofu Julien Offray de Lamettrie'nin 1748 yılında yayımlanmış olduğu *L'Homme Machine* adlı yapıtında savunduğu materyalizmine takılmakta ve bu sistemi eleştirmektedir.